

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КРАВЧЕНКО ІНЕССА МИКОЛАЇВНА

УДК 316.6 : 331.582

**ГЕНЕЗА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Житомир – 2013

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана на кафедрі філософії та соціальних наук Київського університету туризму, економіки і права Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Базалук Олег Олександрович,
Державний вищий навчальний заклад
"Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди",
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Воронкова Валентина Григорівна,
Запорізька державна інженерна академія,
завідувач кафедри менеджменту організацій;

кандидат філософських наук, доцент
Сухачов Станіслав Якимович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться "___" жовтня 2013 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02. у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий "___" вересня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Горохова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Становлення України як суверенної держави об'єктивно потребує цілеспрямованого формування її трудового потенціалу. В умовах переходу до інноваційної моделі розвитку трудовий потенціал відіграє засадничу роль у визначенні майбутнього України, адже праця є не тільки найважливішою сферою буттєвості людини, а й визначальним чинником матеріального й духовного виробництва. У контексті викликів глобалізації, які актуалізують пошук нових парадигм соціального розвитку, особливої значущості набуває звернення до ідей антропоцентризму, розвитку творчого потенціалу людини, запровадження системи безперервної освіти та перепідготовки працівників.

Ускладнення структури трудового потенціалу в умовах постіндустріального суспільства вимагає переосмислення наукового доробку з проблематики його розвитку, аналізу умов та чинників, які визначають перспективи утвердження нової якості людських ресурсів як основи конкурентоспроможності України на світовій арені. Це, в свою чергу, потребує чіткого визначення стратегічних завдань у державній політиці щодо розвитку трудового потенціалу країни. Розробка механізмів вирішення зазначених завдань має ґрунтуватись на сутнісному розумінні соціальних трансформацій трудової сфери, що дозволить на науково-теоретичному рівні визначити засади розвитку трудового потенціалу сучасного українського суспільства.

Об'єктивна необхідність поглиблення теоретичних досліджень потребує звернення до аналізу економічної проблематики, у контексті вивчення якої перебуває трудовий потенціал, а також методологічних можливостей соціальної філософії, котрі дозволяють критично й водночас конструктивно осмислити зміст соціальних трансформацій та зняти понятійну невизначеність досліджуваного феномену. Непересічне значення для аналізу трудового потенціалу має розкриття ролі творчих здібностей особи, соціальної групи і суспільства загалом. При цьому існує потреба розробки нових критеріїв інтерпретації концепцій трудового потенціалу з використанням актуальних філософських підходів як щодо аналізу соціальних трансформацій, так і стосовно змісту трудової діяльності людини.

Аналіз опублікованих праць, матеріалів наукових конференцій і дискусій, присвячених дослідженню трудового потенціалу, засвідчує, що його сутнісна трансформація у різних сферах буттєвості людства другої половини ХХ – початку ХХІ століття потребує нових наукових підходів. Хоча саме поняття трудового потенціалу є одним із засадничих в економічній науці, однак, його вплив на глибинні суспільні зміни залишається маловивченим. Це при тому, що дослідження трудового потенціалу, спрямоване на розв'язання народногосподарських завдань на рівні сучасних технологій, дає можливість державі посісти гідне місце серед економічно розвинених країн світу. Міждисциплінарний характер сучасної науки та модифікація базових парадигм дослідження трудового потенціалу зумовлюють необхідність включення до філософського дискурсу низки економічних понять, зокрема "людський

потенціал", "людський капітал", "робоча сила", "трудові ресурси", які характеризуються безпосереднім зв'язком із особистісним фактором, людською природою, актуалізацією творчих здібностей особи.

Стан наукової розробленості проблеми. Обґрунтування авторської соціально-філософської концепції трудового потенціалу сучасного українського суспільства в умовах соціальних та економічних трансформацій передбачає звернення до значного пласту наукової літератури. Зокрема, у дослідженнях вітчизняних філософів В. Андрущенка, О. Базалука, В. Бека, І. Бичка, В. Воронкової, А. Герасимчука, І. Зязюна, Л. Зязюн, С. Кримського, Л. Лекторського, М. Лукашевича, В. Пазенка, В. Пилипенка, Т. Рудницької, П. Сауха, Ю. Сасенка, Д. Свириденка, І. Стогнія, С. Сухачова, В. Табачковського, В. Шинкарука, В. Ярошовця акцентується увага на необхідності підвищення гуманістичної спрямованості виробничої діяльності, розкриваються глибинні проблеми феномену праці та роль людини в соціально-трудових процесах. Проблематику еволюції суспільної праці в історичному контексті розробляли представники російської наукової думки, серед яких слід назвати праці В. Андріанової, С. Васильєва, Л. Галькова, Л. Гордона, Р. Ельмурзаєвої, І. Джогадзе, В. Іноземцева, Т. Заславської, В. Леонтьєва, В. Лібієра, Г. Ракитської, В. Ривкіної, С. Рубінштейна, А. Смутка, О. Шкаратана, А. Шкуркіна, Г. Яшина.

Змістовну наукову базу дослідження становлять ідеї взаємозумовленості уявлень людини про працю і виробництво, взаємозалежності продуктивних сил та виробничих відносин, соціокультурної зумовленості людського капіталу й трудових ресурсів, формування постіндустріального (інформаційного) та глобалізованого суспільств, викладені в працях Т. Адорно, Д. Белла, П. Друкера, Е. Демінга, Ф. Енгельса, Р. Інглхарта, К. Маркса, Г. Маркузе, М. Кастельса, А. Маслоу, І. Масуди, Д. Рікардо, А. Сміта, Ф. Фукуями, Ю. Хабермаса. Враховуючи специфіку предмета дослідження, до джерельної бази були залучені праці вітчизняних та зарубіжних дослідників трудової проблематики в галузі економіки, зокрема І. Бажана, Г. Беккера, Д. Богині, І. Бондара, Ф. Герцберга, О. Грішнєвої, Н. Єсінової, Т. Заяць, Л. Захера, А. Калини, А. Колота, Е. Лібанової, Г. Осовської, В. Петі, І. Петрова, В. Петюха, М. Пітюлича, С. Пирожкова, О. Позняк, М. Портера, Е. Россета, Р. Яковенка.

У працях вищеназаних дослідників трудовий потенціал розглядається переважно крізь призму економічних категорій або у контексті демографічних процесів. Однак, історичні особливості розвитку трудового потенціалу українського суспільства та його вплив на суспільні трансформації на межі XX – XXI століть, ще не отримали, на нашу думку, належного висвітлення у соціально-філософській літературі.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертація виконана у межах теми кафедри філософії і соціальних наук Київського університету туризму, економіки і права "Праксеологія туризму" (НДР № 0110И002913).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є соціально-філософський аналіз трудового потенціалу та осмислення його змістовної трансформації в сучасному українському суспільстві.

Поставлена мета зумовила виконання таких дослідницьких **завдань**:

- на основі дослідження теоретико-методологічних підходів до осмислення поняття "трудовий потенціал" запропонувати авторське розуміння цієї дефініції;
- проаналізувати атрибутивні ознаки трудового потенціалу особи, соціальної спільноти й українського суспільства загалом, розкрити роль та значення творчості як характеристики трудової діяльності;
- осмислити вплив соціальних трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ століття на становлення атрибутивних ознак трудового потенціалу та домінування певного типу професій;
- розкрити вплив трудового потенціалу на модернізацію та соціально-інституційний, економічний й цивілізаційний поступ сучасного українського суспільства;
- визначити ефективність і стратегічні пріоритети розвитку трудового потенціалу особи, соціальної групи та українського суспільства загалом в контексті європейської й глобальної інтеграції України та забезпечення її сталого розвитку.

Об'єкт дисертаційного дослідження – трудовий потенціал як засадничий феномен соціального буття особи, соціальної групи і суспільства.

Предмет дослідження – розвиток трудового потенціалу сучасного українського суспільства в умовах соціальних трансформацій.

Методи дослідження. У процесі аналізу трудового потенціалу автор послуговувався теоретичними надбаннями світової філософії у царині суспільних наук, пов'язаних з аналізом матеріального та духовного виробництва. Для вирішення поставлених завдань використано діалектичний метод, заснований на таких загальнофілософських принципах, як : взаємозв'язку явищ, розвитку, системності, об'єктивності, єдності історичного й логічного. Застосування методу систематизації дало змогу узагальнити здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених у контексті дослідження трудового потенціалу. Метод порівняльного аналізу дозволив виявити специфіку трудового потенціалу індустріального, постіндустріального (інформаційного) та глобалізованого суспільств на різних рівнях його функціонування (особа, соціальна група, суспільство). Розкриттю основних тенденцій у сутнісно-змістовному наповненні поняття "трудовий потенціал" на різних етапах розвитку людства сприяли методи аналізу і синтезу, а статистичний метод – опрацюванню інформації про сучасний стан та динаміку трудової активності працездатного населення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у проведенні соціально-філософського аналізу трудового потенціалу та визначенні його зв'язку з соціальними трансформаціями в українському суспільстві другої половини ХХ – початку ХХІ століття як важливого чинника його модернізації.

У дисертаційній роботі формулюється низка положень, які містять елементи наукової новизни і виносяться на захист:

- на основі аналізу концептуальних теоретико-методологічних підходів до осмислення трудового потенціалу обґрунтовано вибір основних дефініцій та стратегію дослідження трудового потенціалу через його демаркацію з поняттями

"трудо́вий потенці́ал", "трудо́ві ресу́рси", "рабо́ча сила", "лю́дський потенці́ал", "лю́дський ка́пітал"; відпові́дно до авторського розуміння уточнено його зміст: трудо́вий потенці́ал – це поняття, яке характеризує трудову спроможність особи, соціальної групи, суспільства загалом як сукупність професійних, фізичних та духовних якостей, що визначають здатність до продуктивної трудової діяльності через максимальну актуалізацію творчого потенціалу;

- встановлено взаємозалежність атрибутивних ознак трудового потенціалу й процесів докорінних соціально-економічних змін, зокрема переходу від індустріального суспільства до постіндустріального (інформаційного) і глобалізованого суспільства; отримало подальший розвиток положення, що на сучасному етапі до ознак трудового потенціалу відносять особистісні характеристики працівників, пов'язані з участю у трудовій діяльності: здібності та нахили людини, обсяг загальних і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь, мотиви та ціннісні орієнтири, інтереси й потреби у сфері праці, стан здоров'я індивіда, працездатність та інші; досліджено вплив інформатизації й комп'ютеризації, віртуальної реальності на трудовий потенціал;

- доведено, що в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття зміст трудового потенціалу наповнюється визнанням необхідності актуалізації творчого потенціалу в трудовій діяльності особи, соціальної групи та суспільства загалом, розширенням ступеня свободи трудової діяльності, розвитком креативних функцій людської діяльності, завдяки чому долається відчуження, властиве трудовій сфері епохи індустріального суспільства, а творчість перетворюється із супутника виробництва в його фундаментальну основу; обґрунтовано, що через зміну статусу творчості у трудових процесах здійснюється розширення ступеню свободи праці, що, за своєю сутністю, є гуманізацією праці; цей процес, у свою чергу, проявляє себе через підсилення гуманістичних та естетичних засад у структурі трудової діяльності, які починають домінувати над утилітарною складовою постіндустріального суспільства;

- на підставі аналізу соціальних трансформацій з'ясовано, що трудовий потенціал індустріального суспільства, маючи перетворювальний характер, реалізується у домінуванні професій у системі "людина – природа" та "людина – техніка"; аргументовано, що в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві трудовий потенціал набуває пошукового характеру і втілюється в актуалізації професій у системі "людина – людина" та "людина – знакова система", а в глобалізованому суспільстві – характеризується найвищим рівнем пошукових здібностей та передбачає актуалізацію професій у системі "людина – знакова система" та "людина – художній образ";

- обґрунтовано, що в сучасному світі трудовий потенціал не тільки визначає стратегічні можливості українського суспільства, а й є умовою його розвитку в історичній перспективі; встановлено, що ефективність розвитку трудового потенціалу українського суспільства в умовах європейської та глобальної інтеграції перебуває у прямій залежності від здійснення стратегічної, теоретично обґрунтованої політики, насамперед у галузі освіти й науки, адже саме

завдяки зростаючим інвестиціям в освіту й науку розвинені країни зберігають своє лідерство у світовій економіці.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у збагаченні, конкретизації та уточненні понятійно-категоріального апарату філософії, соціальної філософії, соціології, політології, економічних наук. Основні положення дисертації можуть слугувати підґрунтям для подальшого соціально-філософського дослідження трудового потенціалу особи, соціальної групи та суспільства в умовах глобалізації. Висновки дисертації можуть бути також використані для поглиблення досліджень змісту трудової діяльності у ХХІ столітті, визначення ролі творчості як атрибутивної ознаки трудової діяльності, розкриття аксіологічної проблематики праці.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання положень та висновків дисертації для розробки нормативних курсів та спецкурсів з філософії, соціальної філософії, філософської антропології, культурології, етики, естетики, психології, економічних наук.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до розуміння трудового потенціалу в період індустріального, постіндустріального і глобалізованого суспільства. Всі наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й практичні положення дисертаційного дослідження обговорювались на науково-теоретичних семінарах і засіданнях кафедри філософії та соціальних наук Київського університету туризму, економіки і права, на низці міжнародних і вітчизняних наукових конференцій та круглих столів, зокрема: на Міжнародній науково-практичній конференції "Космічні подорожі: наука, освіта, практика" (Київ, 2010); на круглому столі "Туризм як феномен соціальної культури" (Київ, 2011); на круглому столі "Архітектурні пам'ятки Правобережної та Західної України як туристичний ресурс" (Київ, 2011); на Міжнародній науковій конференції "Російська філософія: історія, методологія, життя" (Полтава, 2012); на Міжнародній науково-практичній конференції "Туризм та зближення культур" (Київ, 2012); на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю "Концептуальні засади стратегії розвитку сучасного соціуму в умовах глобалізації" (Запоріжжя, 2012).

Публікації. Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалось у формі наукових публікацій: 5 статей у фахових виданнях та тезах доповідей за матеріалами конференцій.

Структура й обсяг дисертації складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг тексту дисертації складає 204 сторінки, зокрема, основний текст – 168 сторінок. Список використаних джерел та літератури містить 336 найменувань, з них 11 – іноземною мовою, і займає 35 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано ступінь наукової розробленості проблеми, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету та дослідницькі завдання, охарактеризовано методологічну основу, окреслено наукову новизну положень, що виносяться на захист, розкрито теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи, а також наведено дані про апробацію отриманих результатів і структуру дисертації.

У першому розділі **"Теоретико-методологічні засади дослідження генези трудового потенціалу в умовах трансформаційних змін"** розглянуто концептуальні засади та методи дослідження становлення й розвитку трудового потенціалу в умовах трансформації соціальної системи, обґрунтовано вибір основних дефініцій та стратегію дослідження трудового потенціалу через його демаркацію з поняттями "трудова потенція", "трудова ресурси", "робоча сила", "людський потенція", "людський капітал".

У підрозділі *1.1. "Наукові засади дослідження трудового потенціалу"* сформульовано положення, які розкривають сутнісні ознаки поняття "трудова потенція" з метою виявлення взаємообумовленості уявлень людини про працю і виробництво, визначення механізмів переходу людства від індустріального до постіндустріального та глобалізованого суспільств.

Встановлено, що трудова потенція тривалий час не був предметом філософського дослідження. Звернення до проблематики праці та трудового потенціалу у науковій сфері відбулося у ХІХ столітті переважно в економічних і соціальних дисциплінах. Відтак, теоретичною базою нашого дослідження є праці представників суспільних дисциплін, які досліджували феномен праці, а також твори вчених-економістів, котрі стали основою соціально-філософських узагальнень. У контексті аналізу трудового потенціалу в індустріальному суспільстві використані праці Т. Адорно, Г. Маркузе, Р. Інглхарт, К. Маркса. Осмислення трудового потенціалу в умовах постіндустріального інформаційного суспільства здійснюється на основі використання напрацювань Д. Белла, В. Беха, Е. Демінга, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, В. Кізіми, М. Маклюєна, І. Масуди, О. Тофлера, Ю. Хабермаса. Важливу роль у дослідженні впливу інформатизації й комп'ютеризації, віртуальної реальності на трудова потенція відіграють праці Ж. Бодрієра, С. Борчікова, Д. Галкіна, Д. Свириденка, Т. Стерлядєва.

Важливе значення для з'ясування особливостей трудового потенціалу українського суспільства має концепція "спорідненої праці" Г. Сковороди, у межах якої обґрунтовується діалектична єдність між вродженими здібностями людини та їх реалізацією у суспільній трудовій діяльності та включеність творчого начала у діяльність щодо перетворення світу природи і світу культури. У новітній українській філософській традиції аналіз трудової діяльності став предметом зацікавленості представників Київської філософської школи. Так, В. Шинкарук розкрив зміст творчості у повсякденній і професійній діяльності та особливості праці в індустріальному суспільстві. Значну увагу з'ясуванню екзистенціальних змін у світогляді та

повсякденних практиках особистості присвятив С. Кримський. Соціокультурні зміни та їх зв'язок з людською діяльністю, особливості взаємодії людини і природи стали предметом зацікавленості В. Табачковського.

У контексті визначення особливостей формування цілісної особистості, гармонізації вітчизняної освітньої сфери як основи трудового потенціалу використані дослідження В. Андрущенка, О. Базалука, В. Беха, І. Зязюна, Л. Зязюн, В. Кременя, О. Рогової, П. Сауха, О. Скубашевської. Трудова активність, розробка мотиваційних теорій діяльності, управління людськими ресурсами проаналізовані у працях А. Андрєєва, Р. Інглхарта, А. Маслоу, М. Портера, С. Рубінштейна, А. Сміта, Д. Рікардо. З'ясуванню трудового менталітету присвячені наукові пошуки С. Бандури, Д. Богині, Ф. Герцберга, О. Грішньої, Н. Єсиної, Т. Заяць, А. Калини, А. Колота, В. Леонтьєва, Е. Лібанової, М. Лукашевича, Л. Михайлової, В. Петюха, В. Пилипенка, Ю. Саєнка, Л. Шаульської. Утім, у працях зазначених авторів відсутнє чітке визначення поняття "трудова потенція", яке більшість дослідників пов'язують з трудовими ресурсами або з робочою силою (Ф. Герцбергер, М. Туган-Барановський).

У дослідженнях А. Калини обґрунтовано залежність трудового потенціалу від особистісних характеристик працівників: здібностей та нахилів людини, обсягу знань, трудових навичок і вмінь. Заслуговує на увагу й підхід Л. Шаульської, за яким трудова потенція визначається як трудові можливості людини, незалежно від її віку та ступеня працездатності. Особливої значущості набуває визначення трудового потенціалу С. Пирожкова, згідно з яким трудова потенція є сукупністю демографічних, соціальних і духовних характеристик та якостей працездатно активного населення, реалізованих в умовах досягнутого рівня розвитку продуктивних сил.

У зарубіжній науковій традиції дослідження поняття "трудова потенція" не стало предметом широкої зацікавленості. Однак, заслуговують на увагу напрацювання Б. Русєва, який визначав трудова потенція як співвідношення між трудовим і життєвим фондами населення, та Л. Захера, на думку якого, трудова потенція містить у собі економічний, науковий, кадровий потенція та існуючі зразки соціальної поведінки. У свою чергу, Е. Россет пов'язує визначення трудового потенціалу з поняттям робочої сили.

Особливостям трудового потенціалу в умовах розвитку економіки незалежної України присвячені наукові розвідки С. Бандури, Д. Богині, В. Воронкової, О. Грішньої, А. Колота, Е. Лібанової, В. Пилипенка, І. Пишкіної, Ю. Саєнка, І. Стец. Аксіологічні аспекти трудового потенціалу, наявність розриву в процесах ретрансляції професійної культури є основою досліджень Д. Ядранського. Ціннісні засади відношення до праці стали предметом зацікавлення В. Андрущенка, О. Базалука, О. Грішньої, В. Кременя, Ю. Кулікова, Н. Лукашевич, О. Скубашевської, С. Сухачова.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості напрацювань названих авторів, слід зауважити, що на сьогодні не існує цілісного соціально-філософського дослідження проблеми трудового потенціалу. Тим більше, що Україна на сучасному етапі потребує формування такого підходу до трудового

потенціалу, за яким він є не тільки засобом розвитку цієї системи, а й її метою, де на чільному місці поставлено людину з її потребами, інтересами, цінностями. Інтегральна сутність трудового потенціалу, наявність у ньому системних зв'язків з його окремими складовими дають підстави використовувати це поняття як інтегральний показник у практиці планування й управління соціальними процесами.

У підрозділі 1. 2. *"Принципи і методи аналізу трудового потенціалу особи, соціальної групи, суспільства"* визначено, що, виходячи зі специфіки предмета дослідження, методологічну базу дисертації складають принципи об'єктивності, єдності історичного та логічного.

У процесі визначення ролі праці й трудового потенціалу в суспільному житті ми виходимо з позиції, що не лише всі матеріальні та духовні блага створюються працею, а й закономірності історичного розвитку виходять зі специфіки людської діяльності, в якій людина може реалізувати свій потенціал, усвідомити сенс свого життя. Відтак, у дослідженні трудової проблематики на змістовному рівні ми з необхідністю виходимо на філософський рівень аналізу. Філософська методологія дає змогу системно розкрити зміст поняття "трудова потенція", виявивши закономірності між розгортанням процесів соціальних трансформацій та розумінням еволюції змісту цього поняття. Евристичне значення запропонованого автором підходу виходить з того, що трудова потенція аналізується на різних етапах розвитку суспільства, що дає змогу фіксувати його зміст у динаміці.

Методологічний апарат соціальної філософії дозволяє здійснити змістовні узагальнення та виявити зв'язки між трансформацією змісту поняття "праця", проектуючи соціальні та економічні тенденції на зміст поняття "трудова потенція", незважаючи на його недостатню закріпленість у науковому дискурсі. У дисертаційному дослідженні ми виходимо з розуміння праці як суспільної діяльності людини щодо перетворення навколишнього середовища і самої себе з метою задоволення власних потреб.

Методологічні засади дослідження феномену праці і трудового потенціалу вимагають застосування аксіологічного підходу щодо аналізу життєдіяльності людини. Аналіз ціннісних засад праці як суспільного явища, котре змістовно регулює життя кожної особистості, дав можливість вийти на розуміння джерел та інструментів регламентації соціального устрою в цілому. У дослідженні автор обґрунтовує необхідність аналізу трансформації трудового потенціалу в індустріальному, постіндустріальному (інформаційному) та в глобалізованому суспільстві, яке є вищим ступенем розвитку постіндустріального суспільства. Аграрне суспільство свідомо елімінується нами зі сфери вивчення через відсутність зрілих ознак у ньому наявності трудового потенціалу. Водночас глобалізоване суспільство як форма соціальної організації виділяється автором з постіндустріального суспільства, як таке, що має низку специфічних ознак, котрі виходять за межі постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Враховуючи визначення трудового потенціалу як особистісного рівня саморозвитку та самоактуалізації людини під час здійснення трудової діяльності, у

третьому розділі дисертації методологія дослідження вимагає звернення до мікро-, мезо- та макрорівня розуміння трудового потенціалу як окремих соціально-філософських проблем у контексті переходу суспільства на різні стадії розвитку.

Класифікація професій (М. Лукашевич) на основі врахування цілей, на які спрямована діяльність особи, та їх поділу на гностичні (інтерес до властивостей певних об'єктів, виражена пізнавальна активність, стала увага, спостережливність), перетворювальні (схильність до практичного впливу на оточуюче середовище, інтерес до процесу та результату цього впливу, активність та працездатність), пошукові (обґрунтування положення про домінування певних професій у структурі трудового потенціалу в різні історичні періоди).

Загалом, трудовий потенціал розглядається автором не стільки як складова економічного дискурсу, скільки у контексті соціально-філософського осмислення проблем цінності праці, самоактуалізації та саморозвитку індивіда, розкриття внутрішніх потенцій суб'єкта трудової діяльності.

У підрозділі 1.3. *"Понятійно-категорійний апарат дослідження трудового потенціалу"* здійснено демаркацію понять "трудова потенція", "трудова ресурси", "робоча сила", "людський потенціал", "людський капітал" з метою їх закріплення у межах концептуальних засад соціальної філософії.

Змістовне визначення трудового потенціалу відбувається на основі аналізу участі людини в економічних процесах як робочої сили. Одне з перших визначень цього поняття належить К. Марксу, який під робочою силою розумів сукупність фізичних і духовних здібностей людини, що використовуються під час виробництва споживчих цінностей. У нашому розумінні робоча сила розглядається як єдність фізичних і духовних здібностей людини, необхідних для створення певних благ і послуг.

Встановлено, що не зовсім чітко розмежовані у сучасній науковій парадигмі поняття "людський потенціал" і "людський капітал". Людський потенціал розуміється як міра втілення здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації, здатності приносити прибуток певною людиною. Водночас Світовий банк відносить до змісту цього поняття здоров'я і якість харчування, а ООН – освіту, професійний досвід, фізичний стан, здатність до виживання. Загалом, людський потенціал – це наявні чи потенційні людські можливості, які використовуються у будь-якій сфері суспільно корисної діяльності для досягнення поставленої мети.

У науковий обіг поняття "людський капітал" у розумінні історичної форми функціонування й реалізації людського потенціалу було введено Г. Беккером. Людський капітал як капітальні ресурси суспільства чи можливості людини брати участь у виробництві, творити, створювати цінності розглядає Л. Шевчук. У контексті впливу витрат на формування здоров'я, надбання знань, досвіду, кваліфікації, підвищення рівня культури аналізує людський капітал В. Адріанова. Натомість Л. Гальків під людським капіталом розуміє притаманні кожній людині знання, навички, здібності та кваліфікацію носіїв робочої сили. Як основну цінність та детермінанту економічного зростання розглядають людський капітал П. Журавльов, Р. Козенко, Р. Яковенко. Загалом, поняття "людський капітал" відображає взаємовідносини на ринку праці між працівником і роботодавцем. Працівник у межах

такого підходу постає як активний партнер у відносинах з працедавцем, який знає ціну своїм здібностям, має власні інтереси та мотиви до праці.

Виходячи зі специфіки дослідження, під людським капіталом автор розуміє сформований у результаті інвестицій і нагромадження досвіду рівень здоров'я, знань, здібностей, мотивації, енергії, культурного розвитку індивіда і суспільства, які цілеспрямовано використовуються у різних суспільних сферах, сприяючи відтворенню і зростанню продуктивності праці, впливаючи на зростання доходів свого власника та прибутки підприємства.

У вітчизняних дослідженнях 70-80 рр. ХХ століття простежуються спроби розмежування понять "трудові ресурси" та "трудовий потенціал". Трудовий потенціал розглядався як ширша за обсягом категорія, яка містить у собі ознаки показників чисельності населення, його статевовікової структури (Н. Єсінова, О. Позняк). На сучасному етапі до ознак трудового потенціалу відносять особистісні характеристики працівників, пов'язані з участю у трудовій діяльності: здібності та нахили людини, обсяг загальних і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь, мотиви та ціннісні орієнтири, інтереси й потреби у сфері праці, стан здоров'я індивіда, працездатність (А. Калина).

На підставі визначення атрибутивних ознак трудового потенціалу встановлено, що він характеризує трудову спроможність людини (особи, соціальної групи, суспільства) як сукупність професійних, фізичних та духовних якостей, що визначають здатність до продуктивної трудової діяльності через максимальну актуалізацію творчого потенціалу.

У другому розділі **"Гене́за трудового потенціалу сучасного українського суспільства в умовах глобальної трансформації людства"** увага зосереджена на виявленні специфіки трудового потенціалу в умовах індустріального, постіндустріального й глобалізованого суспільства.

У підрозділі 2. 1. *"Еволюція трудового потенціалу українського суспільства у другій половині ХХ століття"* автор розглядає працю не лише як важливу сферу життєдіяльності людини та провідний чинник матеріального й духовного виробництва, а й як дворівневе явище: як доцільну діяльність людини щодо виготовлення матеріальних благ і як процес саморозвитку людини.

Встановлено, що в індустріальному суспільстві капіталістичних країн головним мотивом праці є прагнення до зростання капіталу. Праця на індустріальній стадії розвитку суспільства втілюється у матеріально-виробничій діяльності, надаючи трудовому потенціалу наповненості через економічні, фізіологічні, організаційні ресурси, необхідні для виробництва. У таких умовах праця постає не як форма вдосконалення людської сутності, а як засіб її існування. В індустріальному суспільстві заохочується стереотипна праця і цінується все уніфіковане. Поряд з цим технократизація як одна з тенденцій розвитку індустріального суспільства не лише зумовлює відчуження людини від власного "Я", природи та культури, а й перетворює трудовий потенціал особи у суму її виробничих компетенцій.

В умовах планової економіки другої половини ХХ століття індустріальна стадія розвитку України супроводжувалася тривалим ігноруванням творчої природи трудового потенціалу, нівелюванням інтересів працівників,

зрівнянням в оплаті праці, зниженням трудової активності, падінням трудової дисципліни та зацікавленості працівників у результатах праці, низькою результативністю використання трудових ресурсів за умови обов'язкової зайнятості. Відчуження як фундаментальна ознака трудової діяльності в індустріальному суспільстві призводить до того, що праця стає переважно засобом підтримання людського існування у системі "людина – природа" і "людина – техніка". Відтак, індустріальне суспільство є стадією історичного розвитку людства з масовим товарним виробництвом, домінуванням механізованого, автоматизованого промислового виробництва над аграрним ринковим господарством.

У підрозділі 2. 2. *"Трудовий потенціал в умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні"* виявлено специфіку соціальної динаміки трудового потенціалу у період переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, що дозволило змістовніше сформулювати стратегічні лінії розвитку та модернізації сучасного українського суспільства.

У межах дослідження трудового потенціалу в інформаційному суспільстві у філософській традиції використовується низка споріднених понять – "інформаційне суспільство", "постбуржуазне суспільство", "постцивілізаційне суспільство", "постісторичне суспільство", які в різній мірі відображають ознаки популяризованого Д. Беллом поняття "постіндустріальне суспільство". Специфіка розуміння трудового потенціалу в інформаційному суспільстві виходить з обґрунтування необхідності розуміння праці у тісному зв'язку з творчістю. В постіндустріальному суспільстві основною цінністю постає внутрішнє особистісне зростання, саморозвиток індивіда на основі творчості (Г. Блажиєвська), що сприяє перетворенню праці в пошуковий творчий процес. Одним із аспектів функціонування постіндустріального суспільства є розмивання меж між працею і дозвіллям, роботою та розвагами.

У дисертаційному дослідженні у контексті проникнення комп'ютерних технологій у різні сфери людської діяльності проаналізовано проблему впливу віртуальної реальності на трудовий потенціал в епоху постіндустріального суспільства. При цьому, критично сприймаючи вплив віртуальної реальності на сучасну людину, ми виходимо з позиції уникнення "ідеалізації" чи "демонізації" взаємодії людини і комп'ютерної техніки. В епоху інформаційного суспільства розкриття творчого потенціалу пов'язується з можливістю не тільки перекласти механічну частину праці на комп'ютерну складову виробництва, а й вимагає від працівника зорієнтованості на оперування значним обсягом інформації, високої мобільності, усвідомлення незалежності від власності на засоби виробництва.

Процеси інформатизації загострюють необхідність розгортання в Україні комплексної державної політики в галузі стратегічного розвитку та відновлення трудового потенціалу країни, а також здійснення кожним працівником особистих кроків у напрямку адаптації до щоденних змін, властивих постіндустріальному суспільству. Йдеться про необхідність актуалізації у різних сферах життя, особливо в освітній, ідей безперервної освіти та саморозвитку особистості. Безперервна освіта допомагає людині зрозуміти

закономірності та тенденції розвитку в професійній сфері, включитись у світові інноваційні процеси, підвищуючи свою конкурентоспроможність на ринку праці. Через зміну статусу творчості у трудових процесах здійснюється розширення ступеню свободи праці, що, за своєю сутністю, є гуманізацією праці. Цей процес, у свою чергу, проявляє себе через підсилення гуманістичних та естетичних засад у структурі трудової діяльності, які починають домінувати над утилітарною складовою постіндустріального суспільства.

В інформаційному суспільстві, зокрема в Україні, відбувається перехід від домінування у структурі трудового потенціалу професій системи "людина – природа", "людина – техніка" до "людина – людина", "людина – знакова система". Визнання творчого характеру праці в інформаційному суспільстві та змістовних зрушень у цьому напрямку (трансформація структури виробництва, вивільнення людини від рутинних операцій) дає можливість особи реалізувати себе у пошуковому вимірі праці, актуалізуючи інтерес до нового, здатність легко відмовлятися від звичного способу мислення.

У підрозділі 2.3. *"Нова парадигма розвитку трудового потенціалу України в умовах глобалізації"* обґрунтовано, що в глобалізованому суспільстві розширюється сфера використання трудового потенціалу, зокрема це стосується використання висококваліфікованими спеціалістами інформаційних технологій та активної інноваційної діяльності. Відтворення трудового потенціалу супроводжується активним використанням фахівців, підготовлених в інших країнах, інтеграційними тенденціями у процесі відтворення трудового потенціалу, створенням міжнародних центрів підготовки та перепідготовки кадрів, прискоренням розвитку міжнародного обміну виробничим досвідом.

Економічні відносини, а разом з ними і ринок праці у добу глобалізації стають ареною суперництва між людьми, країнами та цивілізаціями. В умовах глобалізації класові суперечності не зникають, адже протистояння власників виробництва змінюються на протистояння тих, хто може сприймати та відтворювати інформацію, і тих, хто немає такої можливості.

Під впливом глобалізації ринку праці відбувається становлення єдиних механізмів задоволення пропозиції робочої сили. Причинами цього є посилення міжнародних зв'язків на фоні поглибленого світового розподілу праці, формування міжнародних об'єднань і створення спільних ринків праці (на зразок Європейського співтовариства чи країн, котрі підписали Шенгенську угоду), зростання рівня мобільності населення, розширення транспортних мереж. На сучасному етапі розвитку відбувається формування інтегрованої моделі ринку праці. При цьому зберігається тенденція врахування національної специфіки стратегій регулювання трудових ресурсів, обумовлена демографічними, соціально-економічними та історичними факторами. Зокрема, скандинавські країни дотримуються активних заходів впливу на ринок праці, натомість північноамериканські країни зберігають орієнтацію на стимулювання активної професійної позиції конкретної людини.

В умовах сьогодення для українського суспільства властивий високий рівень зовнішньої трудової еміграції та звуження демографічної бази відтворення трудового потенціалу. Хоч економічно розвинені країни є

здебільшого імпортерами робочої сили, певні пріоритети їх міграційної політики корисні для застосування в Україні. Мається на увазі стимулювання виїзду за кордон безробітних із низькою кваліфікацією та залучення високо досвідчених спеціалістів, сприяння поверненню емігрантів та створення їм гідних умов праці.

Встановлено факт відсутності довгострокової державної політики в Україні у сфері розвитку робочої сили. Стрімке "старіння" знань у глобалізованому суспільстві потребує налагодження системи підвищення кваліфікації (перекваліфікації) кадрів після набуття первинної освіти. Негативним є той факт, що сьогодні в Україні освітній період обмежений 35-річним віком, після якого щонайменше 20-25 років додаткові знання не набуваються. Відтак, майже відсутні реальні інструменти розвитку творчого потенціалу особи в сучасній системі освіти.

Глобалізоване суспільство як особлива форма розвитку постіндустріального суспільства продовжує тенденцію до наповнення поняття "трудоий потенціал" ідеєю творчої реалізації особистості. Необхідною умовою розвитку глобалізованого суспільства є актуалізація розуміння трудового потенціалу людських здібностей щодо креативної діяльності. Це простежується в актуалізації професії в системах "людина – знакова система", "людина – художній образ", адже глобалізоване суспільство, з одного боку, ґрунтується на засадах домінуючого значення інформації, як і в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві, а з другого – вимагає включення образної активності свідомості, спрямованої на прояснення глибинних закономірностей глобальних процесів.

У третьому розділі **"Стратегії розвитку трудового потенціалу особи, соціальної групи та суспільства у світі, що глобалізується"** на основі дослідження глибинних суспільних процесів початку XXI століття здійснено аналіз стратегій розвитку трудового потенціалу на рівні особи, соціальної групи та суспільства загалом.

У підрозділі 3.1. *"Актуалізація креативного потенціалу особи в умовах соціальних трансформацій"* з'ясовано, що трудовий потенціал суспільства початку XXI століття визначається новою парадигмою праці, в якій провідного значення набуває феномен людської творчості, адже глобалізоване суспільство висуває вимоги щодо актуалізації особистісного виміру в трудовій сфері. Нівелювання цього факту не дозволяє українському суспільству адаптуватись до перманентних соціальних трансформацій. Особа має активно включатись у процеси розвитку творчих потенцій як у сфері послідовних заходів щодо розвитку трудового потенціалу, так і в сфері актуалізації внутрішніх здібностей.

На сучасному етапі розвитку суспільства сформувалася низка перешкод, які заважають гармонізації процесів відтворення трудового потенціалу: залежність економічної сфери від політичної кон'юнктури, непослідовність проведення економічної політики, послаблення ролі держави; відсутність довгострокових проектів за недостатнього інвестування виробничої сфери; загострення негативних демографічних тенденцій; розширення застосування та розвитку наукомістких технологій, що зумовлює зміни професійно-кваліфікаційної структури попиту та пропозиції на ринку праці та підвищення вимог до якості робочої сили. Водночас професійна освіта, зокрема в Україні, не зовсім відповідає потребам ринку праці. У галузі освіти простежується не лише зниження якості підготовки фахівців, а й деформація професійної освіти на користь вищої.

Взірцевим для міжнародної практики та показовим для України є досвід формування творчого потенціалу особи в Японії. Інформатизація та технологізація японського суспільства обумовили необхідність підготовки освічених, спроможних творчо працювати людей. Необхідність досягнення інтелектуальних і соціальних орієнтирів зумовила реформування системи освіти в Японії за принципом "поваги до учня з ранніх років виховання та освіти", затвердженим у 80-ті роки минулого століття.

З метою підвищення інноваційного характеру трудового потенціалу в Україні необхідним є формування системи безперервного навчання протягом усього трудового життя, зокрема через підвищення кваліфікації безпосередньо на виробництві, розробку відповідної системи стимулювання як працедавців, так і найманих працівників. Інкорпорованість кожного працівника у процес безперервної самоосвіти слугує провідним інструментом розвитку креативних здібностей особистості. В Україні склалась ситуація, коли періодичність підвищення кваліфікації працівників становить у середньому близько 10-15 років. Такий тривалий період без кваліфікаційної перепідготовки зумовлює не тільки відставання фахового рівня працівників від потреб сучасного виробництва, а й нівеляцію бажання актуалізувати творчі здібності у трудовому процесі. Для поліпшення цієї ситуації необхідно скоротити періодичність підвищення кваліфікації не менше, ніж у два рази, використовуючи інноваційні підходи до професійного навчання кадрів на виробництві, дистанційні та інші форми навчання без відриву від виробництва.

У підрозділі 3. 2. *"Трудовий потенціал соціальної групи: нове структурно-змістовне наповнення у контексті альтернативного й кар'єрного менеджменту та рефлексивного управління"* обґрунтовано, що у процесі становлення трудового потенціалу соціальної групи важливу роль відіграє необхідність впровадження системи заходів світоглядного характеру. Йдеться про розвиток інноваційного характеру мислення співробітників, у якому провідну роль відіграють процеси саморозвитку, самоактуалізації й безперервної освіти.

На сучасному етапі розвитку трудового потенціалу, зокрема в Україні, змістовні зрушення у цьому напрямку можливі завдяки синтезу організаційної культури рівня соціальної групи з індивідуальними інтенціями її представників. Організаційна культура передбачає поєднання колективних та індивідуальних інтересів, коли люди усвідомлюють своє місце в соціальній групі, розуміють, що від них очікують. При цьому, кожен індивід знає, що може очікувати від соціальної групи, якщо буде ефективно виконувати свої обов'язки. Загалом, під організаційною культурою автор розуміє систему цінностей, зразків поведінки, символів, установок, які поділяють члени соціальної групи.

Концепт організаційної свідомості тісно пов'язаний з розвитком особистісних якостей індивідів, які за умови свідомого та відповідального керівництва своєю професійною діяльністю підвищують здатність соціальної групи досягати поставлених цілей. Організаційна свідомість у філософському дискурсі постає як стан зрілості особи, коли її знання та навички дозволяють свідомо контролювати процеси діяльності, забезпечуючи внутрішню регуляцію організаційних відносин.

Організаційна культура й організаційна свідомість якнайповніше втілюється у діяльності підприємств, завданнями інноваційної політики яких є формування збалансованості наукового, технічного та виробничого потенціалів. Рушійною силою у цьому процесі є творча й інтелектуальна складова трудового потенціалу. Освіта як якісна характеристика трудового потенціалу є важливим чинником його формування, який головним чином визначає якість майбутньої здатності особи до праці – гнучкість та мобільність, соціальну та трудову активність, інтелектуально-творчі та моральні характеристики.

У підрозділі 3.3. *"Відтворення і розвиток інноваційного трудового потенціалу українського суспільства в умовах модернізації"* встановлено, що одним із стратегічних напрямків відтворення та розвитку трудового потенціалу українського суспільства є актуалізація нової парадигми гуманістичної та інноваційної освіти, спрямованої на формування творчої особи, яка інкорпорується в мінливе глобалізоване суспільство XXI століття.

Ефективність державної політики в Україні щодо вирішення проблем, які спричиняють руйнування трудового потенціалу, залишається недостатньою. Певні здобутки законодавчого та нормативно-правового забезпечення розвитку трудового потенціалу не дають очікуваних результатів через низький рівень якості державного та регіонального управління, неадекватність законодавчих і правових норм можливостям їх реалізації. Тенденції розвитку сучасної світової економіки зумовлюють потребу впровадження в Україні інноваційної моделі економічного розвитку, що вимагає виокремлення спеціалізованої регуляторної функції щодо державного управління процесом формування, розподілу та забезпечення ефективного функціонування трудового потенціалу.

У сучасних умовах ринок вимагає розвитку особистості, а не просто безпосереднього працівника. Це передбачає підготовку спеціаліста, який би поєднував у собі риси власника, організатора, економіста, професіонала. Людина розглядається в економічно розвинених країнах світу як найцінніший виробничий ресурс, який, у порівнянні з потенційно зношеним основним капіталом, невпинно оновлюється, вдосконалюється. Інвестиції в людський капітал є значно ефективнішими, ніж інвестиції в розширення основних фондів. Саме завдяки зростаючим інвестиціям в освіту розвинені країни зберігають своє лідерство у світовій економіці. Багато держав, які не володіють сировинними ресурсами (Японія, Тайвань, Корея), стратегією свого розвитку обрали саме освіту. Таким чином, удосконалення трудового потенціалу в Україні має спиратися на накопичений зарубіжний досвід, адже у країнах з розвинутою ринковою економікою держава, беручи на себе основний фінансовий тягар підготовки та перепідготовки кадрів, створює єдиний механізм забезпечення зайнятості. Цей механізм містить стимулювання з боку держави освітянської активності самих підприємств, кооперацію останніх з навчальними закладами, акумулювання та перерозподіл коштів підприємств з метою підготовки та перепідготовки робочої сили.

Разом із тим, зазначається факт включеності української молоді в інтелектуальні процеси, які супроводжують глобалізацію. Йдеться про зміну

світоглядної картини студентської молоді та актуалізацію ідеї глобалізації освітнього простору. Для формування кадрів інноваційного типу на державному рівні необхідно: реформувати систему освіти в Україні шляхом розробки нових державних освітніх стандартів; ввести новий перелік напрямів і рівнів підготовки, який максимально відповідає економічним вимогам; посилити вимоги до самостійної роботи студентів; створити сприятливі економічні та правові умови для розвитку бізнес-освіти; розробити концепцію підготовки інноваційних кадрів для вітчизняної економіки; забезпечити розробку механізмів реалізації напрямків державної програми зі стимулювання розвитку інноваційної діяльності підприємств та підвищення їх інноваційної активності.

Формування трудового потенціалу та перспективи його реалізації є визначальними для майбутнього України за умови переходу до інноваційної моделі розвитку. При цьому рівень і якість трудового потенціалу відіграють провідну роль у забезпеченні стабільності та конкурентоспроможності України на світовій арені.

ВИСНОВКИ

У результаті соціально-філософського аналізу генези трудового потенціалу сучасного українського суспільства в умовах трансформаційних змін дисертантом зроблені такі висновки:

Трудовий потенціал є багаторівневим інтегральним поняттям, яке характеризує трудову спроможність особи, соціальної групи та суспільства загалом як сукупність професійних, фізичних і духовних якостей, що визначають здатність до продуктивної трудової діяльності через максимальну актуалізацію творчого начала. У формуванні трудового потенціалу визначальну роль відіграють виміри соціального та економічного характеру: освіта, професійно-кваліфікаційна підготовка, стан здоров'я та фізичний розвиток, психологічні особливості людини.

Атрибутивною онтологічною ознакою трудового потенціалу є його творчий характер. Творчий потенціал особи елімінується зі структури трудового потенціалу в контексті економічної парадигми індустріального суспільства, коли праця має переважно монотонний характер, що пов'язане з особливостями технологій індустріального типу. Натомість трудовий потенціал у добу постіндустріального суспільства реалізується в розширенні ступеня свободи трудової діяльності, розвитку креативних функцій людської діяльності, завдяки чому долається відчуження, властиве трудовій сфері епохи індустріального суспільства, а творчість перетворюється із супутника виробництва у його фундаментальну основу. Внаслідок цього відбувається актуалізація професій у системі "людина – людина", "людина – знакова система" в постіндустріальному суспільстві, коли людина дистанціюється від безпосередньої інтеракції із природою та технікою. У глобалізованому суспільстві як особливій формі розвитку постіндустріального (інформаційного)

суспільства продовжується тенденція наповнення трудового потенціалу ідеєю творчої реалізації особи на основі актуалізації професій у системах "людина – знакова система" та "людина – художній образ".

Розвиток трудового потенціалу особи на початку ХХІ століття визначається новою парадигмою праці, в якій домінує феномен людської творчості. Ігнорування цього факту не дозволяє українському суспільству, загалом, і кожній особі, зокрема, якісно адаптуватись до перманентних соціальних трансформацій. Особа має активно включитись у процеси стимулювання творчих потенцій як шляхом актуалізації власних внутрішніх здібностей, так і через відповідні заходи у сфері розвитку трудового потенціалу країни.

Стратегічним напрямком відтворення й розвитку трудового потенціалу України має стати актуалізація парадигми гуманістичної та інноваційної освіти, що ставить за мету формування творчої особистості, яка на якісному рівні інкорпорується в мінливе глобалізоване суспільство. Формування трудового потенціалу за умов глобалізації передбачає тісну інтеграцію освіти та виховання, у результаті чого в трудовий потенціал особи закладається змістовна інтеграція світоглядних та професійних аспектів. Важливе значення має розробка ефективних мотиваційних механізмів адекватної оцінки продуктивності праці кожного учасника виробничого процесу.

Загалом, формування трудового потенціалу та перспективи його реалізації є визначальними для майбутнього України в контексті переходу до інноваційної моделі розвитку. Освіта, орієнтована на розвиток творчого потенціалу особи, має бути спрямована на реалізацію ідеї безперервності засвоєння знань та саморозвиток особи, адже саме завдяки зростаючим інвестиціям в освіту й науку розвинені країни зберігають своє лідерство у світовій економіці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

І. Статті в наукових фахових виданнях:

1. Кравченко І. М. Аналіз категорії "трудоий потенціал" в контексті категорій "робоча сила", "людський потенціал", "людський капітал" та "трудоі ресурси" / І. М. Кравченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗДІА, 2012. – Вип. 51. – С. 125 – 132.

2. Кравченко І. М. Теоретичні та методологічні засади дослідження категорії "трудоий потенціал" у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. / І. М. Кравченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 63 (№ 8). – С. 413 – 417.

3. Кравченко І. М. Оновлення та зміст категорії "трудоий потенціал" у другій половині ХХ ст. / І. М. Кравченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 64 (№ 9). – С. 303 – 307.

4. Кравченко І. М. Поняття "трудовий потенціал" в сучасному науковому дискурсі / І. М. Кравченко // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки / Гол. ред. В. С. Пазенок. – К.: Кутеп, 2012. – Випуск 13. – С. 236 – 245.

5. Кравченко І. М. Стратегічні напрями відтворення і розвитку інноваційного трудового потенціалу особистості, організації і держави в умовах організаційних змін / І. М. Кравченко // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки / Гол. ред. В. С. Пазенок. – К.: Кутеп, 2012. – Випуск 14. – С. 274 – 284.

II. Статті в інших наукових виданнях:

6. Кравченко І. М. Стратегічні напрями державного регулювання трудового потенціалу в Україні: концептуальні засади / І. М. Кравченко // Матеріали науково-практичної конференції "Туризм та зближення культур". – К., 2012. – Ч. 1. – С. 172 – 178.

АНОТАЦІЯ

Кравченко І. М. Генеза трудового потенціалу сучасного українського суспільства в умовах трансформаційних змін: соціально-філософські виміри. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2013.

Дисертаційна робота є соціально-філософським дослідженням трудового потенціалу та його зв'язку з соціальними трансформаціями в українському суспільстві другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Встановлено, що на сучасному етапі розвитку зміст поняття "трудовий потенціал" наповнюється визнанням необхідності актуалізації творчого потенціалу в трудовій діяльності як окремої особи, так і суспільства загалом.

На основі аналізу радикальних соціально-економічних змін, зокрема в українському суспільстві обґрунтовано залежність трудового потенціалу від переходу індустріального суспільства до постіндустріального (інформаційного) і в перспективі глобалізованого суспільства. Зазначений перехід відбувається на основі зміни домінування професій у системі "людина – природа", "людина – техніка", "людина – людина", "людина – знакова система", "людина – художній образ". У контексті цього творчий потенціал розглядається не лише як необхідна умова становлення й розвитку трудового потенціалу особи, а й соціальної групи і суспільства загалом. Доведено, що нинішні світові реалії визначають необхідність всебічної модернізації трудового потенціалу українського суспільства. З'ясовано, що відтворення та розвиток творчого потенціалу українського суспільства перебуває у прямій залежності від

здійснення стратегічної, теоретично обґрунтованої державної політики, зокрема в галузі освіти й науки.

Ключові слова: трудовий потенціал, людський потенціал, людський капітал, робоча сила, трудові ресурси, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, глобалізоване суспільство.

АННОТАЦИЯ

Кравченко И. Н. Генезис трудового потенциала современного украинского общества в условиях трансформационных изменений: социально-философское измерение. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2013.

В диссертации осуществлен социально-философский анализ трудового потенциала и его связи с социальными трансформациями в украинском обществе второй половины XX – начала XXI столетия. В исследовании доказано, что на современном этапе развития содержание понятия "трудо́вой потенциал" наполняется осознанием необходимости актуализации творческого потенциала в трудовой деятельности как отдельной личности, так и общества в целом. Трудо́вой потенциал рассматривается автором как многоуровневая интегральная категория, атрибутивной характеристикой которой есть творческий потенциал. В формировании трудового потенциала исключительную роль играют параметры социального и экономического характера: образование, профессионально-квалификационная подготовка, состояние здоровья, физическое развитие, психологические особенности.

На основании анализа фундаментальных социально-экономических изменений, особенно в украинском обществе, в диссертационном исследовании раскрыта зависимость трудового потенциала от перехода индустриального общества к постиндустриальному (информационному) и в перспективе к глобальному обществу. Этот переход происходит на основе изменения доминирования профессий в системе "человек – природа", "человек – техника", "человек – человек", "человек – знаковая система", "человек – художественный образ". В контексте этого творческий потенциал рассматривается как необходимое условие становления и развития трудового потенциала не только личности, но и общества в целом.

Доказано, что воспроизведение и развитие творческого потенциала украинского общества находятся в прямой зависимости от осуществления стратегической, теоретически обоснованной государственной политики, особенно в сфере образования и науки. Именно образование, ориентированное на развитие творческого потенциала каждой личности, направленное на актуализацию идеи непрерывного образования и саморазвития, будет способствовать не только преодолению упрощенного понимания труда, но и станет действенным фактором модернизации украинского общества,

импульсом оптимизации социокультурных процессов в нем, обеспечения устойчивого развития Украины.

Ключевые слова: трудовой потенциал, человеческий потенциал, человеческий капитал, рабочая сила, трудовые ресурсы, индустриальное общество, постиндустриальное общество, информационное общество, глобализированное общество.

SUMMARY

Kravchenko I. M. Genesis of Labour Potential of the Modern Ukrainian Society in Conditions of Transformational Changes : Social and Philosophical Dimensions. – Manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Philosophy in speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – Zhytomyr State Ivan Franko University. – Zhytomyr, 2013.

Thesis is a whole social and philosophical research of a labour potential and its connection with social transformations in the Ukrainian society in the second half XX – beginning of XXI centuries. It is stated in the research work that nowadays the essence of the notion "labour potential" is being filled with acknowledgment of the necessity of actualization of labour potential in labour activity of a single personality as well as society in the whole.

On the basis of the analysis of radical social and economical changes, particularly in the Ukrainian society, in the thesis the dependence of labour potential on transformation of the industrial society into post industrial (informational) and in the perspective globalized one is stated. The transformation in question is done on the basis of the change of the professions in systems "human – nature", "human – technique", "human – human", "human – sign system", "human – artistic image" domination. In the context of that labour potential is being researched not only as the necessary condition of labour potential of a person statement and development but also society organization in general.

It is proved that reconstruction and development of the Ukrainian society's labour potential depends directly on the state strategic theoretically justified policy, particularly in the sphere of education and science, realization.

Key words: labour potential, human potential, human capital, labour forces, labour resource, industrial society, post industrial society, informational society, globalized society.

Підписано до друку 16.09.2013 р. Формат 60Ч90/16
Ум. друк. арк. 0.9. Обл.-вид. арк. 1.0
Наклад 100. Зам.4.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
ЖТ № 10 від 07.12.04 р.
М. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Електронна пошта (Т-mail): zu@zu.edu.ua

